

DN Debatt 17 oktober 1998

"Kortare arbetstid slår ut svaga"

Lagstiftad arbetstidsförkortning riskerar att bli ett dråpslag mot låginkomsttagare, skriver Stefan Fölster.

En minskning av arbetstiden kommer att drabba låginkomsttagare. Antingen genom att en sådan lagstiftning ökar trycket på att rationalisera bort enklare arbetsuppgifter eller också genom att de lägsta lönerna sänks. Samtidigt kommer höginkomsttagare, som redan jobbar mycket övertid, relativt sett att få ännu mer betalt när arbetstiden sänks. Det skriver Stefan Fölster, docent i nationalekonomi. Han menar också att möjligheten till svartjobb på fritiden bidrar till arbetstidsförkortningens popularitet.

Full sysselsättning är välfärdens moder. När Göran Persson talar om en återgång till full sysselsättning är det inte enbart ett vackert löfte. I själva verket förutsätter regeringens välfärdspolitik att sysselsättningen ökar kraftigt. Om inte fler hittar arbeten finns ännu inget utrymme för löften om höjda välfärdsutgifter. Än så länge bygger det blygsamma överskottet i statens finanser på utförsäljningar av statliga bolag och andra tillfälliga intäkter.

Regeringens sysselsättningsmål hotas nu från två håll. Den ena faran är att den ekonomiska utvecklingen inte blir tillräckligt god. För att uppnå samma sysselsättningsgrad till år 2005 som fanns 1990 krävs en obruten tillväxt på minst 3,5 procent per år. Detta visar min analys av tidigare samband mellan tillväxt och sysselsättning. Ambitionsnivån kan möjligen sättas lite lägre med tanke på att 1990 var ett överhettat år. Men även för att uppnå 1988 års mer rimliga sysselsättning krävs en tillväxt på minst 3 procent per år. Risken är naturligtvis stor att nya lågkonjunkturer slår till före år 2005.

Men även om de sju krisåren skulle följas av sju goda år finns ett större hot mot sysselsättningen i form av kortad arbetstid. En kortare arbetstid krymper inte enbart skatteunderlaget som skall finansiera välfärden, utan riskerar dessutom att bli ett dråpslag mot låginkomsttagare. Inkomstklyftorna kommer att vidgas.

Som sysselsatta räknas i statistiken alla som arbetar så lite som en timme i veckan. Man glömmer lätt att vår förmåga att finansiera välfärden hänger på hur många timmar vi arbetar totalt, inte på hur många som räknas som sysselsatta för att de arbetar strötimmor.

Det hävdas ofta att sysselsättningen är hög i Sverige, särskilt bland kvinnor. Sanningen är att sysselsättningen räknat i antal arbetstimmar inte har varit särskilt hög i Sverige sedan 1970-talet. Exempelvis är i USA 74 procent av befolkningen i arbetsför ålder sysselsatta jämfört med 71 procent i Sverige. Men samtidigt är antalet arbetade timmar ungefär 25 procent högre i USA. Inte minst arbetar kvinnor totalt sett väsentligt fler timmar på arbetsmarknaden i USA än i Sverige. Vissa studier tyder på att den längre genomsnittliga arbetstiden inte sker på bekostnad av fritiden. I stället är det för husmålning, bilmekande och liknande som de amerikaner som inte finner självuppfyllelse i det oftare anlitar proffs.

Argumentet för att ytterligare korta arbetstiden i Sverige bygger på tanken att arbetsgivaren kompenserar bortfallet i arbetstimmar med att anställa andra som annars hade varit arbetslösa. Så länge antalet arbetade timmar inte minskar så minskar varken skatteintäkterna eller de samlade inkomsterna, hävdas det.

Argumentet bygger emellertid helt och hållet på en fortsatt svag ekonomisk utveckling med hög arbetslöshet. Men även med ett sådant framtidsscenario är effekterna av en arbetstidsförkortning osäkra. Olika empiriska studier har helt enkelt gett olika svar på sysselsättningseffekten, vilket delvis beror på hur kostnaderna för arbetsgivaren påverkas.

Om lönen hålls oförändrad innebär en arbetstidsminskning att arbetskraft blir dyrare per timme. Detta minskar allmänt efterfrågan på arbetskraft. Men det späder också på den rationaliseringsprocess som redan har lett till att framför allt enklare arbetsuppgifter automatiseras. Det slår därför hårdare mot låginkomsttagare.

Om kortad arbetstid räknas av från löneökningstrycket finns större förutsättningar för lägre arbetslöshet, men priset är då att många låginkomsttagare som redan i dag ligger under skälig levnadsstandard får ännu lägre inkomster.

Det hävdas ibland att kortad arbetstid kan finansiera sig själv genom ökad produktivitet. I de flesta försök som gjorts saknas emellertid tecken på produktivitetsökning. Det som saluförs som produktivitetsökning är att de anställda trivs med färre arbetstimmar till samma lön - konstigt vore det väl annars. Ibland har också sjukfrånvaron minskat, men förändringen har varit försumbar i förhållande till minskningen i arbetstiden.

Den tänkbara, om än osäkra, minskningen av arbetslösheten till följd av kortare arbetstid uppstår emellertid enbart om ekonomin utvecklas svagt. Om vi står inför sju goda år som leder mot full sysselsättning så är effekten av arbetstidsförkortning entydig. I yrken där det redan råder arbetskraftsbrist kan inte arbetsgivare kompensera kortad arbetstid med att anställa arbetslösa. I det läget blir både lön, skatteunderlaget och de välfärdspolitiska utgifterna i motsvarande grad lägre.

Det innebär att de som förespråkar en arbetstidssänkning från till exempel 39 till 35 timmar medvetet väljer 10 procent lägre lön och skattefinansierade välfärdsutgifter i ett framtidsscenario där den ekonomiska utvecklingen går mot full sysselsättning. Detta innebär ett lika stort hot mot våra möjligheter att finansiera framtidens kostnadsökningar för en större andel äldre, som om vi har fortsatt hög arbetslöshet på nuvarande nivå.

Och arbetskraftsbristen finns redan, inte bara bland sjuksköterskor och lärare utan även på många andra områden, i Stockholm till och med bland taxichaufförer. I byggsektorn har en liten uppgång i byggandet efter sju års nedgång utlöst varningar om överhettning och brist på personer inom vissa yrkesgrupper samt en uppgång i byggkostnaderna för flerbostadshus.

Eftersom låginkomsttagare är särskilt beroende av välfärdsutgifterna innebär sänkt arbetstid också ett slag mot dessa. Värre kanske är att sänkt arbetstid riskerar att ha stora effekter på inkomstfördelningen. En betydande grupp höginkomsttagare arbetar nämligen mer än den

avtalade arbetstiden.

Knappt hälften av civilingenjörerna och civilekonomerna har avtalat bort övertid. Därtill kommer att många företagare ofta rent av arbetar fler timmar än vad som är lagligt tillåtet. Dessa grupper kommer inte utan vidare att sänka sin arbetstid bara för att det avtalas eller lagstiftas om det. Arbetsgivare kommer att vara beredda att betala dessa grupper mer i förhållande till grupper som kortar sin arbetstid. Därmed ökar inkomstklyftorna.

Försök att motverka dessa ökade inkomstklyftor med högre skatter för höginkomsttagare slår tillbaka på flera sätt. Det innebär att det kan bli än mer lönsamt för vissa grupper att flytta ut. Få har uppmärksammat att dubbelt så många civilingenjörer flyttar utomlands i dag som under 1980-talet. Drygt hälften stannar kvar utomlands. I själva verket motsvarar den permanenta utflyttningen ungefär 20 procent av antalet civilingenjörer som tar examen varje år. Inflyttning av utländska civilingenjörer däremot är fortfarande försumbar.

Vi står således för avsevärda utbildningskostnader som inte kommer landet till del. Samtidigt kan en hel del svenska företag inte expandera som de önskar därför att de inte hittar civilingenjörer. Skattehöjningar för höginkomsttagare kan ytterligare öka utflyttningen vilket dels minskar skatteunderlaget i Sverige, dels skapar en bristsituation som driver upp lönerna för dem som stannar kvar.

Flera undersökningar tyder också på att skattehöjningar bromsar bildandet av nya företag. Antalet företagare har minskat avsevärt under senare år. Antalet företagare inklusive medhjälpare har minskat från 446 000 så sent som år 1995 till 417 000 under andra kvartalet i år. Visserligen registreras nya företag i snabb takt. Men det speglar framför allt att anställda oftare registrerar bolag för sitt extraknäck och att företagare delar upp sin verksamhet i flera bolag. Även nyregistreringen av företag har emellertid minskat med 10 procent i år jämfört med förra året.

I värsta fall är vi på väg in i en situation där stora grupper har en allt kortare arbetsdag utan att få mer fritid eftersom de tvingas till, eller väljer, att bedriva mer självhushållning. Eller så utnyttjar de den oavlönade tiden till svartarbete åt dem som fortsätter att arbeta långa arbetsdagar, gör karriär och får höga inkomster.

Det är rent av möjligt att denna kortsynta utveckling bidrar till arbetstidsförkortningens popularitet. För en tekniskt begåvad man med hyfsad lön är det en lysande affär att arbeta kortare tid på jobbet, vilket efter skatt inte för med sig något större inkomstbortfall. I stället kan tiden användas till att skattefritt renovera huset. Det är därför inte förvånande att Metall kraftfullt driver kravet på sänkt arbetstid.

För en låginkomsttagare som bor i hyreshus betyder lönen mer och möjligheterna till skattefria självhushållning är mer begränsade. Naturligt nog prioriterar Kommunal löneökningar före arbetstidsförkortningar. I den politiska kampanjen för kortare arbetstid finns uppenbart cyniska inslag där organiserade egenintressen driver ett vågspel med framtidens välfärd och de svagastes löner.

Det finns de som varnar för den politik som förts till exempel i Storbritannien och som har

lyckats sänka arbetslösheten kraftigt under mer än ett decennium. Just nu dämpas konjunkturen i Storbritannien rejält efter en höjd räntenivå och ett stärkt pund vilket lett till fallande vinster och massavskedanden inom industrin. Ändå har arbetslösheten fortsatt att sjunka till den lägsta siffran sedan 1980. Tjänstesektorn anställer där industrin avskedar. Men kritikerna menar att priset för fler arbeten har varit för högt i form av ökad lönespridning och försämrade villkor för låginkomsttagare.

Starka krafter är nu i gång i Sverige för att uppnå en försämring för låginkomsttagare i samma storleksordning som skett i Storbritannien, men utan motsvarande förbättring i den ekonomiska utvecklingen eller i sysselsättningen.

Kjell-Olof Feldt liknade de sju goda åren under 1980-talet vid att köra med full gas på första växeln. Riskerna finns att mönstret upprepas. Den hämsko som då bland annat utgjordes av hög sjukfrånvaro och kraftig förtidspensionering av arbetslösa kommer framöver den kortare arbetstiden att stå för.

Stefan Fölster

* * * * *